

UVELJAVLJANJE ZASEBNIH VOJAŠKIH DRUŽB SKOZI PRIZMO GLOBALIZIRANE VARNOSTI

ESTABLISHMENT OF PRIVATE MILITARY COMPANIES THROUGH A PRISM OF GLOBAL SECURITY

Povzetek Zagotavljanje varnosti je v sodobnem svetu preraslo v proces institucionalizacije mednarodne varnosti, pri čemer se največji vpliv globalizacijskih procesov na področju varnosti kaže v spreminjajočih se pogojih zagotavljanja državnega monopola pri legitimni uporabi sile. Ti spremenjeni pogoji se nanašajo predvsem na zmanjševanje sposobnosti trenutnih političnih procesov za učinkovito reševanje političnih izzivov, kar pomembno vpliva na legitimnost politične oblasti. Drugi vidik pa je porast mednarodnih institucij in organizacij, na katere država prenaša del svojih pristojnosti in nalog, iz česar sledi zmanjšanje zmožnosti države, da ohranja in uveljavlja svoje legitime pristojnosti nad uporabo sile. Da so vplivi procesov globalizacije in spreminjajočih se družbenih razmerij zelo prepleteni in ne poznajo meja, dokazuje tudi pojav zasebnih vojaških družb, ki se vse bolj uveljavljajo v različnih dimenzijah zagotavljanja globalizirane varnosti. Mednarodna pravnonormativna umestitev njihovega delovanja je temeljno vodilo članka.

Ključne besede *Globalizirana varnost, zasebne vojaške družbe, nadzor, mednarodnopravna ureditev.*

Abstract The provision of security in the modern world has grown into a process of institutionalization of international security, with the largest impact of security globalization processes reflecting in the varying conditions of the provision of state monopoly in the legitimate use of force. These changed conditions relating in particular to the reduction of the ability of current political processes to effectively address the political challenges which significantly affect the legitimacy of political power. Another aspect is the increase of international institutions and organizations to which the state transfers a part of its powers and functions, which results in a reduction of the state's ability to maintain and assert its legitimate authority over the use of force. The impacts of globalization processes and changing societal relationships are very intertwined and know no borders, which is proven by the

emergence of private military companies gaining ground in various dimensions of providing globalized security. The International judiciary and regulatory placement of their operation is thus the basic tenet of the article.

Key words *Globalized security, private military companies, control, international legal arrangements.*

Uvod Globalizacija in globalizirana varnost

Globalizacija oziroma svetovni sistem pomeni sklop sprememb v družbi, politiki in ekonomskem sistemu, ki so posledica razširjenega trgovanja in kulturnih izmenjav na globalni ravni. V tem procesu, ki zajema vedno več delov sveta, se povečujeta integracija in povezanost med temi deli sveta oziroma med ljudmi, viri, dobrinami in storitvami.

Gledano skozi časovno dimenzijo, lahko globalizacijo opredelimo kot zgodovinski proces, ki je na eni strani posledica zavestnih politično-gospodarskih odločitev nacionalnih držav, na drugi strani pa posledica znanja, znanstveno tehnološkega napredka in človeških inovacij, ki so vodile v vse večjo medsebojno povezanost in odvisnost nacionalnih držav na transnacionalni, supranacionalni oziroma svetovni ravni. Pa vendar globalizacije v smislu vplivanja ne smemo omejevati le na globalno raven. Po Frostovi (2002, str. 39–41) globalizacija vpliva tudi na posameznika oziroma individualno raven, lokalno skupnost, državo oziroma na nacionalno in regionalno raven.

Globalizacija ima poleg prostorske vse bolj tudi vsebinsko dimenzijo, saj se kaže na vse več različnih področjih. Poleg gospodarske, Beck (2003, str. 37) omenja še politično, finančno, komunikacijsko-tehnično, znanstveno tehnološko, socialno, zdravstveno, izobraževalno, ekološko, delovno-organizacijsko, kulturno, civilnodružbeno, varnostno in druge dimenzije globalizacije. Kot v svoji raziskavi ugotavlja Kovač (2008, str. 55), različni avtorji¹, tako domači kot tuji, razumejo globalizacijo kot proces integracije ekonomskih, političnih, tehnoloških, vojaškovarnostnih² in sociokulturnih dimenzij.

Pojmovanje in razumevanje varnosti se je pod vplivom globalizacijskih procesov, še posebej po koncu hladne vojne, močno spremenilo. Spremenjeno politično in varnostno okolje je povzročilo, da so se v strokovnih varnostnih krogih začeli poleg tradicionalnih omenjati tudi nedržavni akterji z nadnacionalnimi povezavami in vplivi. Prav tako so se pojavile potrebe po redefiniranju posameznih dimenzij ogrožanja, ki presegajo dosedanje časovne in prostorske dimenzije in jih v številnih sodobnih družbah pojmujejo kot nove oziroma sodobne vire ogrožanja, ki naj bi celo vodili do globalnega kaosa. Omenjeni varnostni vidiki širijo dosedanje varnostno

¹ Kot so: Rizman (2001), Worthington (2001), Bhagwati (2004), Lechner (2009), Flanagan (2002), Frost (2002), Negri in Hardt (2009).

² Globalizacija je v svetovnem merilu vplivala tudi na oblikovanje oboroženih sil, obrambno in varnostno industrijo, vodenje oboroženih spopadov in na drugačno, nevojaško razumevanje virov ogrožanja.

agendo, ki izhaja še iz časa hladne vojne, ob upoštevanju dejstva, da je le nekaj sodobnih virov ogrožanja mogoče odpraviti le z vojaškimi zmogljivostmi.

Sodobni koncept pojmovanja varnosti zahteva vzpostavitev sodobne varnostne politike, ki upošteva sodobne vire ogrožanja varnosti. Opredelitev pojma varnost v sodobni družbi pomeni varnost, ki namerava v procesu globaliziranja postati globalna, in bo temeljila na vsesplošnem prizadevanju po skupnem preživetju. Govoriti o tem, da je varnost že globalna, bi hkrati pomenilo, da celotna svetovna skupnost razume pojem varnosti na enoten način in pod enakimi pogoji. To bi torej pomenilo, da vsi prebivalci, ne glede na časovno in prostorsko dimenzijo, zaznavamo enake vire ogrožanja, jih enotno vrednotimo v smislu tveganja in se hkrati tudi enotno zoperstavljamo njihovemu delovanju³. Ključen izziv družbe skupnega tveganja izhaja iz dejstva, da je globalna družba nastala z zaznavami posameznikov in institucij civilne družbe, zato da z drugimi ljudmi živimo v skupnem družbenem prostoru.

Potek procesa globaliziranja varnosti potrjujejo tudi dogodki, ki so sicer na lokalni ravni, vendar imajo vpliv na širšo družbeno skupnost oziroma je širša družbena skupnost zaradi subjektivnih ali drugih interesov, vključno s strateškimi, posredno vključena v lokalnovarnostno problematiko.

Vse skupaj je povzročilo, da se je v strokovnih krogih začel pojavljati termin globalna oziroma svetovna varnost, predvsem na konceptualni ravni, ki temelji na vse večji soodvisnosti različnih akterjev v mednarodni skupnosti. Menim, da je govoriti o globalni varnosti pre nagljeno prav zaradi neenotnih stališč širše strokovne javnosti o definiciji, kakor tudi o bistvenih varnostnih vprašanjih, kot so skupne globalne vrednote, povezane z varnostjo, implikacije sodobnih virov ogrožanja ter razmerja in odnosi med različnimi akterji, ki se pojavljajo na varnostnem področju. Ob upoštevanju dejstva, da procesi globalizacije, vključno z varnostno dimenzijo, sestavljajo mrežo medsebojne odvisnosti⁴ na medkontinentalnih razdaljah, se pridružujem mnenju različnih avtorjev o neustreznosti termina mednarodna varnost⁵ pri odgovarjanju na izzive sodobnega okolja.

³ Kar je v nekaterih družbah zaznano in vrednoteno kot izreden varnostni izziv, lahko tovrstno dejanje v drugih družbah in kulturah razumejo kot vmešavanje v notranje zadeve, izvajanje intervencionistične politike in neposredno ogrožanje njihovih nacionalnih interesov.

⁴ Procesu globalizacije so do zdaj razvili kar nekaj elementov globalne družbe, kot so komunikacije, kultura in gospodarski sistem. Zato je tudi pomen sodelovanja med državami in drugimi akterji v mednarodni skupnosti pri zagotavljanju nacionalne in mednarodne varnosti večji kot v obdobju hladne vojne.

⁵ Po Črnčecu (2009, str. 26) je mednarodna varnost notranji varnostni problem sistema držav in sveta kot celote ter pomeni kolektivno dobro mednarodne globalne družbe in ne le posamezne države oziroma zveze držav.

Zato menim, da je bolje uporabljati termin globalizirana varnost⁶ oziroma globalna varnost, vendar slednjega izključno na konceptualni ravni (Garb, 2014, str. 17). V dodatno podkrepitev svojega razmišljanja naj dodam še dejstvo, da globalizacija, univerzalizacija in globalno mreženje s pomočjo informacijske tehnologije ter posledično tudi visoka stopnja soodvisnosti s spremljajočimi procesi prinašajo tudi vsa tveganja oziroma povečujejo svoj vpliv na stopnjo in posledično tudi na ceno, ki jo zahteva varnost.

Globalizacija je povzročila tudi povečanje števila subjektov, akterjev v mednarodnih odnosih oziroma pojav mednarodnih institucij in organizacij znotraj globalne civilne družbe, katerih interes je usmerjen predvsem v preseganje lokalnih, regionalnih, državnih/nacionalnih meja in katerih delovanje, moč in vpliv presegajo omenjene meje. S pojavom nedržavnih transnacionalnih akterjev na mednarodnem prizorišču države vse bolj izgubljajo moč in vpliv oziroma je vse manj državocentričnosti. Kot pravi Worthington (2001, str. 6), globalizacija poudarja mednarodne posledice domačih politik in domače posledice mednarodnih dogodkov oziroma lokalizacijo globalnih sil in internacionalizacijo domačih vprašanj.

Posledično je vse več nezaupanja v državo kot v unikum in delovanje njenih institucij, pojavljajo se tudi zahteve po zmanjševanju vloge države in po vse večji decentralizaciji delovanja notranjih struktur. Pomembno vlogo v smislu nadomestila države imajo tudi nevladne oziroma nadnacionalne institucije in povezave.

Zaradi stopnjevanja nadzora nad časovno, prostorsko in vsebinsko dimenzijo ter decentralizacije moči in odločanja ter deteritorializacije v smislu reorganizacije družbenega prostora in razmerij se razmerje moči v svetu iz držav vse bolj prenaša na globalno usmerjena podjetja in mednarodne nedržavne organizacije. Trend, ki je sicer najbolj viden v srednjih in malih državah, se imenuje korporativizacija sveta, kar pomeni, da glavne regulatorske zmogljivosti postajajo orodje in sredstvo korporacij⁷, kar bo v prihodnosti nedvomno vplivalo na geopolitična in geostrateška razmerja v svetu.

Eno izmed globalno usmerjenih podjetij oziroma nedržavnih organizacij, ki se vse bolj uveljavljajo v različnih dimenzijah zagotavljanja globalizirane varnosti, so tudi zasebne vojaške družbe.

⁶ *Oblikovanje skupnih zaznav, razumevanj, vrednotenj in identitet bi lahko našlo skupne imenovalce tudi na področju varnosti. Vse do takrat pa je smotrno in edino pravilno upoštevati posamezne akterje, njihove varnostne mehanizme ter njihove nacionalne interese in cilje. Zato je po mnenju Kovača in drugih (2008, str. 31) v sedanjem času veliko pomembnejše opozarjati in preučevati trende uporabe sile, kajti to so največje spremembe, ki se nanašajo na področje varnosti in ki jih lahko obravnavamo v okviru koncepta globalne varnosti.*

⁷ *Večnacionalne korporacije svetovnega merila že nekaj časa niso več pod nadzorom držav, kar pomeni, da lahko neposredno vplivajo tudi na izvajanje političnih odločitev posameznih držav oziroma države pri izvajanju svoje ekonomske in fiskalne politike postajajo odvisne od odločitev in poslovne politike korporacij. Ekonomski kazalniki dokazujejo, da imajo večnacionalne korporacije (Nestle–239,58 mlrd. USD, General Electric–259,56 mlrd. USD, Exxon Mobile– 422,32 mlrd. USD ipd.) leta 2014 večji prihodek oziroma je njihova tržna vrednost večja kot BDP večine držav na svetu (www.bloomberg.com, 12. 2. 2015).*

1 ZASEBNE VOJAŠKE DRUŽBE

Danes zasebne vojaške in varnostne družbe pomenijo sodobno reinkarnacijo zasebnih ponudnikov zagotavljanja fizične varnosti, ki imajo večstoletno tradicijo. Predhodniki sodobnikov so izginili v 19. in začetku 20. stoletja, da bi se s sodobnimi usmeritvami razvoja družbene skupnosti ponovno pojavili v 60. letih prejšnjega stoletja v času dekolonializacije, predvsem na območju Azije in Afrike.

Razširjena uporaba zasebnih vojaških družb v družbi ima svoje korenine predvsem v širši privatizaciji tradicionalnih državnih monopolov in v razmerah, ki so vplivale na prestrukturiranje oboroženih sil in mehanizmov za spoprijemanje s sodobnimi varnostnimi grožnjami, ki so sledile koncu hladne vojne. Konflikti po koncu hladne vojne so postajali vse celovitejši, njihova prevladujoča značilnost pa je asimetrija, ki vedno bolj postaja pravilo sodobnih oboroženih konfliktov in prevladujoče okolje sodobnih operacij, v katerih sodelujejo različni akterji, in sicer oborožene sile, obveščevalno-varnostne službe ter zasebne varnostne in vojaške družbe (Svete, 2011, str. 33).

V tem času pride tudi do redefiniranja pristopa k zagotavljanju varnosti, pri čemer je vidnejšo vlogo začel pridobivati zasebni sektor, in sicer tudi na področjih, ki so bila do takrat v izključni domeni državnih institucij. V nasprotju z dotedanjimi predmodernimi oblikami organiziranja zasebnih družb so sedanje družbe korporativno organizirane in strukturno umeščene v družbeno, gospodarsko, politično-ideološko in ne nazadnje tudi varnostno paradigmo, ki je nastopila v svoji latentni obliki po koncu hladne vojne, po dogodkih 11. septembra 2001 pa v svoji manifestni obliki. Ena izmed posledic takšnega razvoja dogodkov je bilo tudi opazno povečanje vloge in obsega dejavnosti zasebnih družb na konfliktnih območjih in v vojaških operacijah v Afganistanu in Iraku, kjer je uporaba zasebnih izvajalcev občutno preseгла dotedanje angažiranje. Zasebne družbe so postale tihi zaveznik in aktivni spremljevalec oboroženih sil predvsem ZDA in Združenega kraljestva. Prav povečan pojav uporabe zasebnih vojaških družb v vojaških operacijah se ujema z Moskosovo teorijo o postmodernih oboroženih silah, kar daje temu pojavu poseben ustrezen teoretični in legitimni okvir za delovanje predvsem v podporni funkciji vojaških zmogljivosti.

Po koncu hladne vojne so se države začele spoprijemati s krizo identitete oboroženih sil, ki je od vodstvenih struktur zahtevala redefiniranje poslanstva in preoblikovanje vojaških zmogljivosti za izvajanje vse bolj celovitih nalog, ki so jih določale novonastale varnostne situacije, v kateri nasprotnika v dotedanji pojavnosti in moči ni bilo več, vse bolj pa so prihajali do izraza novi izzivi, ki so bili do takrat bolj ali manj neprepoznavni. Posledično vse več držav začne opuščati naborniški sistem in oblikuje profesionalne oborožene sile, ki jih Moskos označi kot postmoderne⁸. V primerjavi z modernimi in pozneje poznomodernimi oboroženimi silami, ki so bile tesno povezane z nacionalno državo in v katerih so imeli civilisti postransko

⁸ Od leta 1900 do leta 1945 je bilo obdobje modernih, od leta 1945 do leta 1990 pa poznomodernih oboroženih sil.

vlogo, poznomoderne pomenijo prelom in oddaljevanje od tradicionalne oblike organiziranosti in povezanosti, civilisti pa so že ena močnejših komponent v strukturi oboroženih sil (Moskos, 1998, str. 6).

Od kod izvira ideja sodobnega najemništva oziroma ideja privatizacije varnostnega in vojaškega področja, je težko reči. Če izhajamo iz dejstva, da je vojskovanje staro vsaj toliko kot človeštvo, in da oblike vojskovanja sledijo zgodovinskemu razvoju človeštva, lahko sklenem, da je pojav privatizacije posledica trendov razvoja družbe in izhajajočih sprememb na vseh področjih, tudi na področju obrambe in varnosti družbe, države in njenih državljanov.

Potreba po mobilnih, vrhunsko izurjenih in visoko tehnološko opremljenih ter hitro premestljivih zmogljivostih, sposobnih delovanja v različnih okoljih in z visoko odzivnostjo na različne oblike ogrožanja, je pripeljala do ukinjanja naborniškega načina popolnjenja in postopne profesionalizacije oboroženih sil kot logične posledice spreminjajočega se varnostnega okolja in hitrih tehnoloških sprememb.

Hkrati s spremembami na področju oboroženih sil so se začele tudi spremembe na področju zasebnih varnostnih in vojaških družb. Število zasebnih ponudnikov storitev se povečuje že od 90. let prejšnjega stoletja. Večino je mogoče razdeliti v tri glavne skupine: plačanci⁹, zasebne varnostne družbe in zasebne vojaške družbe (Born, 2003, str. 69). Njihovo temeljno vodilo je dobičkonosnost (angl. *for profit*)¹⁰. Države in mednarodne organizacije se obračajo k zasebnemu sektorju kot cenovno in operativno učinkovitemu načinu za izvajanje dejavnosti, ki so bile še do nedavnega v izključni domeni oboroženih sil¹¹. Podatki iz različnih virov kažejo, da povpraševanje po tovrstnih storitvah narašča¹².

⁹ Prvi člen Mednarodne konvencije proti rekrutiranju, uporabi, financiranju in usposabljanju plačancev, ki jo je decembra leta 1989 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov v svoji resoluciji št. 44/34, plačanca pojmuje kot osebo, ki hkrati izpolnjuje naslednje pogoje:

- je lokalno ali v tujini najet posebej za bojevanje v oboroženem spopadu;
- je motiviran za udeležbo v sovražnosti predvsem zaradi želje po zasebnem dobičku in kateremu je ena izmed udeleženk v spopadu v resnici obljubila ali mu je bila v njenem imenu obljubljena denarna odškodnina, ki je bistveno višja od tiste, ki se izplača borcem podobnega naziva in funkcij v oboroženih silah tiste udeleženke;
- ni niti državljan udeleženke v spopadu niti nima stalnega prebivališča na ozemlju, ki ga nadzira udeleženka v spopadu;
- ni pripadnik oboroženih sil udeleženke v spopadu,
- ga na uradno dolžnost kot pripadnika svojih oboroženih sil ni poslala država, ki ni udeleženka v tem spopadu.

¹⁰ Po dosegljivih podatkih je posel z zasebnimi vojaškimi družbami vreden več kot 100 mlrd. USD. (Priest, 2011, str. 320).

¹¹ Rekrutiranje in upravljanje nadzornih programov, razminiranje, zagotavljanje varnosti in logistične podpore misij Organizacije združenih narodov ipd. (Private Military Corporations, http://www.sourcewatch.org/index.php/Private_Military_Corporations).

¹² Po dosegljivih podatkih danes več kot 150 zasebnih vojaških družb ponuja svoje storitve v več kot 50 državah sveta (Private military company, http://en.wikipedia.org/wiki/private_military_company).

Zasebne vojaške družbe¹³ so moderne korporacijske oblike plačancev, ki ponujajo specializirane usluge, povezane z vojno in konflikti. Čeprav so se pojavile že med drugo svetovno vojno, so se razširile šele ob koncu hladne vojne, posledica katere so bile predvsem krčenje obrambnega proračuna, sprememba narave delovanja in zmanjšanje obsega nacionalnih vojsk. Vse skupaj je vplivalo tudi na porast trga proste delovne sile nekdanjih vojakov, ki so se zaradi materialnih in drugih osebnih razlogov odločili ponuditi svoje znanje, veščine in izkušnje najboljšemu ponudniku na tržišču. V času posredovanja v Iraku in Afganistanu so se zasebne družbe prvič pojavile na način in v obsegu, ki je resno izzval zanimanje mednarodne skupnosti, hkrati pa tudi pozornost strokovnjakov različnih področij. V tem obdobju se je hkrati razvijala tudi zasebna vojaška industrija. Desetletja stari tradicionalni ponudniki tovrstnih storitev so začeli počasi zapuščati globalno tržišče, njihovo mesto in vlogo pa so začele prevzemati povsem nove vrste predstavnikov zasebne vojaške sfere.

V mednarodnem gospodarskem segmentu se zasebne vojaške družbe opredeljujejo kot poslovne organizacije, ki trgujejo s profesionalnimi storitvami, tesno povezanimi z bojevanjem. Singer (2003, str. 40) z izrazom zasebna vojaška podjetja (angl. *Private Military Firms*) zajame celoten spekter privatizacije vojaških storitev, ne le taktičnih, in posledično vojaške družbe razume kot korporativni razvoj stoletja dolge tradicije najemništva, ki se danes osredotoča na celoten spekter vojaških storitev, še najmanj pa na neposredno izvajanje oboroženega boja v različnih oblikah.

Enotne kategorizacije zasebnih vojaških družb današnja stroka ne pozna. Vsak avtor skladno s tem uporablja svojevrsten pristop.

Doktrina kopenske vojske ZDA za zunanje izvajalce pogodbenih nalog, tako za posameznike kot tudi za pravne osebe, uporablja izraz pogodbeni izvajalec (angl. *Contractor*). Iz doktrine izhaja, da so pogodbeni izvajalci posamezniki ali podjetja, vključno s svojimi podizvajalci, ki zagotavljajo storitve za denarno nadomestilo. Pogodbeni izvajalec je odgovoren za dostavo zalog, storitev oziroma izvaja delo za določeno ceno na podlagi sklenjene pogodbe. V vojaški operaciji lahko pogodbeni izvajalec zagotavlja podporo za bivanje, gradbena in inženirska dela, podporo pri vzdrževanju oborožitvenih sistemov ter druge tehnične in vzdrževalne storitve. Obveznosti pogodbenih izvajalcev so določene izključno v njihovi pogodbi z naročnikom, prav tako tudi niso podvrženi določilom Enotnega vojaškega kazenskega zakonika, razen v primeru razglasitve vojnega stanja. Pristojnost nadzora nad izvajanjem storitev ima naročnik, in sicer pogodbeni častnik (USDOA 2003, str. 1–2).

¹³ V literaturi je mogoče zaslediti različne termine, kot na primer: aktivno zasebno vojaško podjetje, zasebne vojaške sile, zasebna vojaška korporacija, zasebna vojaška organizacija ipd. S termini poskušajo različni avtorji predstaviti tudi nevojaške naloge, ki jih opravljajo omenjene družbe.

Doktrina pogodbene izvajalce, ob upoštevanju teritorialnega in funkcionalnega kriterija, deli na: pogodbene izvajalce na območju vojskovališča¹⁴, pogodbene izvajalce za zunanjo podporo¹⁵ in sistemske pogodbene izvajalce¹⁶.

V nasprotju z zgoraj navedeno doktrino Singer (2003, str. 91) zasebne ponudnike razdeli na podlagi ponujenih storitev na vojaška oskrbovalna podjetja¹⁷, vojaška svetovalna podjetja¹⁸ in vojaška podporna podjetja.¹⁹

V primerjavi s Singerjem, ki je zavzel bolj enostaven pristop in se je v svoji razdelitvi osredotočil predvsem na funkcionalnost podjetij, Wulf (2005, str. 43–47) v svoji analizi zavzame bolj celovito in večplastno razvrstitev vseh kategorij zasebnih podjetij. Tudi sicer povzema funkcionalni pristop delitve zasebnih družb, hkrati pa jih razdeli še glede geografskega območja njihovega delovanja ter legalnosti njihove dejavnosti. Prav ta kompleksnost izvajanja njihove dejavnosti²⁰ v nadaljevanju privede do tega, da je zasebne družbe zelo težko uvrstiti v le eno kategorijo.

Zasebne vojaške družbe so danes organizirane in strukturirane kot sodobne državne oborožene sile in na podoben način tudi delujejo. Z vojaškega vidika gre za organizacije s hierarhično strukturo in vertikalno oziroma funkcionalno delitvijo dela, pri katerih je vojaška struktura opazna šele takrat, ko družbe opravljajo naloge vojaške narave. Večinoma je vojaška organiziranost teh družb določena že v pogodbah, ki jih družbe sklenejo z državo najemnico, v katerih se opredeli status družbe in njenih zaposlenih v odnosu do svojega delodajalca. Opremljenost in ravnanje z visoko tehnološkimi oborožitvenimi sistemi namreč zahteva visoko izobražen in izurjen kader, ki ga družbe dobivajo na prostem trgu delovne sile in ga za potrebe posamezne naloge s pogodbo za določen čas rekrutirajo²¹. Z ekonomskega vidika gledano pa gre za družbe z upravnim odborom in nekaj redno zaposlenimi, ki opravljajo naloge menedžmenta.

Od drugih zasebnih družb se razlikujejo po organizacijski strukturi in motivacijskem pristopu do izvajanja nalog. Vendar so tudi med njimi razlike. Tako se danes srečujemo z manjšimi, le posvetovalnimi, družbami in tudi z velikimi transnacionalnimi

¹⁴ Regionalni dobavitelji in izvajalci storitev z vnaprej sklenjenimi dogovori in pogodbami (angl. Theater Support Contractors).

¹⁵ Pogodbeni izvajalci imajo glavno pogodbo za izvajanje storitev za celotne oborožene sile hkrati z vojaško logistično podporo (angl. External Support Contractors).

¹⁶ Pogodbeni izvajalci, ki zagotavljajo vzdrževanje sistemov skozi njihov življenjski cikel (angl. System Contractors).

¹⁷ Ponudnik zagotavlja storitve oskrbovanja enot taktične ravni neposredno na bojišču (angl. Military Provider Firms).

¹⁸ Ponudnik zagotavlja svetovanje na področju varnosti, urjenja in preoblikovanja sil, sodeluje pri nabavah in načrtovanju, na bojišču pa ne deluje (angl. Military Consulting Firms).

¹⁹ Ponudnik zagotavlja pomoč in podporo, logistične in tehnične storitve, transport, sodelovanje pri psiholoških operacijah in obveščevalni dejavnosti ipd., predvsem gre za podporno funkcijo bojevanja (angl. Military Support Firms).

²⁰ Znani so primeri, ko na primer zasebna družba v tujini na konfliktnem območju izvaja oboroženo varovanje konvojev, v domovini pa izvaja dejavnost reintegriranja pripadnikov oboroženih sil v domače okolje, krovno poslanstvo te družbe pa je informacijska tehnologija.

²¹ Povprečna plača posameznika se giblje od 400,00 do 1000,00 USD na dan.

korporacijami. Svoje usluge in storitve ponujajo predvsem slabo razvitim ali nerazvitim državam²², ki zaradi notranjih družbenih in/ali političnih oziroma zunanjih varnostnih razmer ne morejo zagotoviti zadovoljljive stopnje varnosti, zato najamejo te družbe, da to opravijo namesto njih in v njihovem imenu. V zameno za dobiček ponujajo, svetujejo in pogosto tudi izvajajo vojaške storitve in vojaško urjenje oziroma izvajajo bojne in/ali nebojne naloge²³.

S pravnega stališča ne ustrezajo natančno ozkemu pojmovanju najemniških vojsk, saj največkrat zaposlujejo vojaško osebje, ki nima več aktivne vloge v vojaških oziroma varnostnih strukturah. Zasebne vojaške družbe tako ponujajo širok izbor storitev, kot so:

- operativna in logistična podpora bojnih operacij,
- strateško načrtovanje
- svetovanje, usposabljanje in urjenje,
- vzpostavljanje varnostnih struktur v državah,
- nabava orožja,
- zbiranje in analiza obveščevalnih in drugih varnostno zanimivih informacij,
- aktivnosti, povezane z nadzorom zračnega prostora in analiza satelitskih posnetkov,
- iskanje in reševanje talcev in drugih pogrješanih oseb ipd.

Ne glede na vrsto storitve, ki jo ponujajo zasebne vojaške družbe, je njihova skupna lastnost, da največkrat²⁴ delujejo na zahtevo vlad, predvsem v spopadih oziroma pri pokonfliktni obnovi. Vendar družbe niso sposobne izvesti katere koli vojaške akcije, saj so omejene tako materialno kot tudi kadrovske. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da delujejo v posebnih okoliščinah in okoljih, kar kaže na poseben način izvajanja bojnih operacij. Prav tako družbe niso sposobne samostojno odpraviti vzrokov konfliktov in ne zagotoviti dolgoročne pokonfliktne obnove in stabilizacije območja. Uspešnost njihovega delovanja in prispevanje k izboljšanju varnostnih razmer na območju pa je, skupaj z aktivno vlogo mednarodne skupnosti, eden izmed elementov za vzpostavitev dolgoročnega miru.

Trditve, da so zasebne družbe cenovno in gospodarno učinkovitejše, temeljijo predvsem na naslednjih argumentih (povzeto po Wulf, 2005, str. 63–64).

- zaposleni imajo lahko za enako ali podobno delo višjo plačo, kot bi jo imeli v oboroženih silah,
- plačevanje zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, bolniške in drugih nadomestil ter privilegijev ni v breme države,
- angažiranje zasebnih družb omogoča povečanje številčnosti oboroženih sil brez povečanja stroškov dolgoročnega vzdrževanja posameznih vojaških zmogljivosti;
- zmožnost hitrega angažiranja in premeščanja,

²² V literaturi se pojavlja tudi termin šibke države oziroma padle države.

²³ V fazi obnove Iraka je sodelovalo več kot 60 zasebnih varnostnih in vojaških družb z več kot 20.000 zaposlenimi, kar je pomenilo za ZDA drugi največji kontingent v Iraku.

²⁴ Posamezniki in skupine uporabljajo usluge zasebnih vojaških družb tudi za podtalno delovanje, kot so državni prevrati ali zaščita nezakonitega delovanja.

- zaskrbljenost javnosti glede njihove uporabe sile je znatno manjša,
- z izvajanjem posameznih oblik delovanja se razbremeni uporaba oboroženih sil, ki se lahko tako osredotočijo na izvajanje ključnih nalog.
- Kljub argumentom o uporabni vrednosti zasebnih družb, ki jih navajajo različni viri, moramo naštet tudi nekaj nasprotnih argumentov:
- neupoštevanje vojaške linije poveljevanja in kontrole,
- pogosto kršenje človekovih pravic in svoboščin ter nespoštovanje nacionalnih in mednarodnih predpisov na območju delovanja²⁵,
- pomanjkljiv nadzor njihovega delovanja in kršenja pravil uporabe sile,
- pogodbe z zasebnimi družbami ne morejo vnaprej predvideti vseh situacij, v katerih bojo aktivne, kar lahko posledično vpliva na njihovo učinkovitost,
- ker je edina motivacija zaposlenih plača, lahko njeno nepričakovano znižanje vpliva na posameznikovo učinkovitost.

Ne glede na prikazane prednosti in večjo učinkovitost večina avtorjev ignorira posredne transakcijske stroške, ki jih ima država zaradi oddaje zasebnemu izvajalcu. To so predvsem stroški, povezani s pogajanjem, spremljanjem in nadzorom izvajanja pogodbene storitve, ter posredni stroški zaradi izgube in odtokanja systemskega znanja ter usposobljenega kadra.

Kritiki opozarjajo, da do zdaj še ni bila narejena dobra primerjalna analiza oportunitetnih stroškov, ki bi temeljila na primerljivih dejavnikih in bi v resnici prikazala učinkovitost zasebnega sektorja v primerjavi z javnimi institucijami (Schreier in Caparini, 2005, str. 81).

Storitve zasebnih varnostnih in vojaških družb uporabljajo predvsem države v pokonfliktnem obdobju ali države brez učinkovitih oblastnih oziroma državnih struktur. To navadno storijo zato, ker svojim državljanom niso sposobne zagotoviti potrebne varnosti in želijo tako nadomestiti pomanjkanje lastnih vojaških zmogljivosti, ker ne želijo uveljaviti državnega monopola nad nasiljem in izvajati pristnega demokratičnega nadzora nad lastnim sistemom notranje varnosti oziroma ker se spoprijemajo s konfliktno situacijo znotraj države. Storitve uporabljajo tudi države, ki imajo v državi ali na območju, kjer že potekajo konflikti, strateške interese, vendar ne želijo neposredno intervenirati. Pogosto pa zasebne družbe najamejo tudi različne vladne ali nevladne humanitarne organizacije in razvojne agencije, ki delujejo na območju konfliktov, predvsem zaradi zaščite zaposlenih pred različnimi tveganji, pa tudi mednarodne korporacije in zasebna podjetja, ki jih najamejo zaradi zaščite in varovanja tako svojih zaposlenih kot tudi svojih zmogljivosti.

²⁵ *Mednarodno humanitarno pravo določa jasna pravila za zaposlene v zasebnih vojaških družbah, vendar le, če so angažirani v mednarodnem oziroma državljanskem konfliktu. Tako kot pripadniki oboroženih sil imajo tudi zaposleni pravico do statusa vojnega ujetnika, če se opredelijo kot civilni spremljevalci oboroženih sil. Če se opredelijo kot civilni udeleženci v oboroženem konfliktu oziroma kot plačanci, se jim lahko sodi v nasprotnikovi državi, saj nimajo pravice zaščite kot običajne civilne osebe.*

2 MEDNARODNOPRAVNA UREDITEV DELOVANJA ZASEBNIH VOJAŠKIH DRUŽB

OZN je že večkrat pozvala vlade držav, naj uredijo nacionalno zakonodajo o zasebnih vojaških in varnostnih družbah. Prav tako je sprejela več dokumentov s tega področja, predvsem za preprečevanje in omejevanje lastništva in novačenja otrok. V poročilu delovne skupine Generalne skupščine OZN z dne 24. avgusta 2007 v prvi točki najdemo pobudo, naj države članice OZN ratificirajo Mednarodno konvencijo proti novačenju, uporabi, financiranju in urjenju plačancev, regionalne organizacije in še zlasti države pa naj s pravnornormativnimi akti uredijo delovanje zasebnih vojaških in varnostnih podjetij (UN, 2007, 2010).

Septembra 2008 je 17 držav²⁶ na pobudo švicarske vlade in Mednarodnega odbora Rdečega križa v Montreuxu oblikovalo tako imenovani Montreuški dokument o zasebnih vojaških in varnostnih družbah²⁷. Dokument določa, da morajo države poskrbeti, da zasebne vojaške in varnostne družbe, ki delujejo na območju oboroženih spopadov, spoštujejo določila mednarodnega humanitarnega prava. Prav tako dokument določa, naj države zagotovijo kazensko odgovornost zaposlenih v teh družbah, če storijo kazniva dejanja. V dokumentu je naštetih tudi 70 priporočil primerov dobre prakse za delovanje tovrstnih družb.

V urejanje se je vključila tudi EU, in decembra 2008 je Komite za politične zadeve pri Parlamentarni skupščini Sveta Evrope sprejel dokument številka 11787²⁸. Dokument poziva članice Sveta Evrope, naj pri sprejemanju zakonodaje upoštevajo priporočene standarde, ki bi urejali področje delovanja zasebnih vojaških in varnostnih družb, njihova razmerja do države ter minimalne standarde glede njihove dejavnosti. Nekaj priporočil, ki se mi zdijo pomembna (Parlamentarna skupščina, 2008):

- urediti in določiti merila, povezana z dejavnostjo, dolžnostjo in odgovornostjo zasebnih vojaških in varnostnih družb, vključno s kazensko odgovornostjo zaradi kršenja mednarodnega humanitarnega prava in prava človekovih pravic;
- jasno določiti pogoje registracije zasebne družbe za izvajanje vojaške in varnostne dejavnosti;
- uskladiti nacionalno in mednarodno kazensko pravo glede kaznivih dejanj, ki jih zagrešijo zaposleni v zasebnih družbah;
- za delovanje domače zasebne vojaške ali varnostne družbe v tujini je treba pridobiti soglasje parlamenta;
- predpisi, ki določajo način in pogoje napolitve vojaških ali policijskih zmogljivosti v tujino, morajo v enaki meri veljati tudi za zasebne družbe;

²⁶ Afganistan, Angola, Avstralija, Avstrija, Francija, Irak, Južnoafriška Republika, Kanada, Kitajska, Nemčija, Poljska, Sierra Leone, Švedska, Švica, Združeno kraljestvo, Ukrajina in ZDA.

²⁷ Uradni naslov: *The Montreux Document on Private Military and Security Companies*.

²⁸ Uradni naslov: *Private military and security firms and the erosion of the state monopoly on the use of force*.

- sprejeti predpise za zasebne družbe, ki želijo svoje storitve opravljati v tujini (zakonodaja, ki bo omogočala mednarodni nadzor oziroma meddržavno sodelovanje pri izvajanju nadzora nad delovanjem zasebnih družb);
- sprejeti predpise, ki bodo urejali pogoje zaposlovanja, usposabljanja, urjenja, nadzora ter varstva pravic zaposlenih v zasebnih družbah ipd.

Omenjeni dokument je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope obravnavala januarja 2009. Svetu ministrov Sveta Evrope je predlagala, naj se pripravi dokument, ki bo določal minimalne standarde za urejanje področja delovanja zasebnih vojaških in varnostnih družb v državah članicah, do takrat pa naj se upoštevajo priporočila iz Montreuškega dokumenta (Parlamentarna skupščina, 2009).

Pri dosedanjem delovanju zasebnih družb je glede normativnopravne ureditve njihovega delovanja in nadzora države nad njihovim delovanjem opaziti, da se razmeroma uspešno izmikajo nacionalnemu nadzoru predvsem družbe, ki delujejo v mednarodnem okolju. Države imajo pri urejanju njihovega delovanja na voljo več ravni ukrepov, od izključne prepovedi njihovega delovanja do omejevanja izvajanja posameznih kategorij njihove dejavnosti. Če katera koli država poskuša vzpostaviti strogo zakonodajo in urediti pravni status njihovega delovanja, se lahko zasebne družbe umaknejo v poslovanje v manj pravno urejeno okolje oziroma ustanovijo hčerinske družbe v tujini. Drugačna pa je pravna ureditev delovanja zasebnih družb kot pravnih oseb, kar je posebna oblika nadzora nad državljani, ki se zaposlijo pri tujih zasebnih družbah in delujejo v mednarodnem okolju. Zaposleni lahko z neprimernim ravnanjem ali kršenjem določil mednarodnega humanitarnega prava povzročijo izgubo ugleda svoje države²⁹.

Mednarodno humanitarno pravo se ne ukvarja z legitimnostjo sodelovanja posameznih strani v spopadu, temveč je namenjeno vsem, ki se iz različnih vzrokov znajdejo v določeni situaciji oziroma na območju oboroženega spopada, kot so države, organizirane oborožene skupine, večnacionalne sile, civilne osebe in zasebne vojaške družbe.

Status pripadnikov zasebnih vojaških družb je po mednarodnem humanitarnem pravu urejen tako, da če te ne delujejo kot sestavni del oboroženih sil ene izmed vpletenih držav, imajo status civilne osebe³⁰ in niso legitimen vojaški cilj. Če med izvajanjem svojih nalog pripadniki zasebnih vojaških družb izvedejo dejanja, ki se štejejo za neposredno sodelovanje v oboroženem spopadu, izgubijo status zaščitene osebe za čas, ko sodelujejo v oboroženem spopadu. V tem času prav tako niso upravičeni do statusa vojnega ujetnika in se jim lahko sodi za sodelovanje v oboroženem spopadu, čeprav niso kršili določil mednarodnega humanitarnega prava (Gillard, 2006, str. 541).

²⁹ Na primer, kadar država ni vpletena v oborožene spopade, njeni državljani pa so zaposleni v zasebni družbi, ki izvaja določene naloge na konfliktnem območju.

³⁰ Civilna oseba ima pod določeni pogoji status zaščitene osebe.

Delovanje zasebnih vojaških družb tako v določeni meri obstruira mejo med zaščitenimi civilnimi in legitimnimi vojaškimi cilji ter pomeni grožnjo za vse subjekte, ki so na območju oboroženega spopada. Stališče Mednarodnega komiteja Rdečega križa je, da morajo vse zasebne vojaške družbe zagotoviti spoštovanje določil mednarodnega humanitarnega prava³¹ in so kot pravne osebe odgovorne za vsakršne kršitve, ki izhajajo iz njihovega delovanja, ne glede na to, kdo je njihov najemnik.

Na podlagi IV. ženevske konvencije status civilne osebe pripada le neoboroženim pripadnikom pogodbenim izvajalcem, kar je sporno za večino zaposlenih v zasebnih družbah, ki svoje naloge izvajajo oboroženi oziroma uporabljajo strelno orožje. Poleg tega nimajo statusa bojevnika, kot to določa III. ženevska konvencija, saj ne nosijo vojaške uniforme in niso formalno vključeni v vojaško linijo poveljevanja in kontrole. Konvencija sicer dovoljuje majhno izjemo, in sicer pripisuje pravico do statusa vojnega ujetnika tudi civilnim osebam, ki spremljajo oborožene sile³². Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da je to določilo nično, če te osebe nosijo in uporabljajo strelno orožje. Po mnenju Gillardove bi status bojevnika teoretično lahko pridobili izključno zasebni izvajalci, ki so v pogodbenem razmerju z državnimi institucijami, izvajalci storitev za zasebne pogodbene stranke pa do tega statusa v nobenem primeru niso upravičeni (Gillard, 2006, str. 532). Poleg tega zasebni izvajalci zdaj ne ustrezajo trenutno veljavnim mednarodnim pravnim definicijam plačancev, saj je med njimi precejšen delež³³ državljanov ene izmed uradnih strani v oboroženem spopadu (Schreier in Caparini, 2005, str. 57).

Tako imenovane »šibke« države se za uporabo zasebnih družb odločajo predvsem zaradi pomanjkanja ustreznih lastnih zmogljivosti in tvegajo padeč legitimnosti, »močne« države pa se za tovrstno uslugo odločajo predvsem zaradi ekonomskih in organizacijskih razlogov. Tovrstna odločitev ustvarja dileme o odgovornosti zasebnih subjektov na vojaškem področju, vprašanja demokratičnega nadzora nad hibridnimi civilno-vojaškimi zmogljivostmi ter vprašanja odgovornosti države za delovanje civilnih izvajalcev. Pomembno je, da »močne« države, ne glede na teoretične predpostavke o rahljanju tradicionalnih vezi z nacionalno državo, ohranjajo legitimnost svojih oboroženih sil in monopol nad uporabo oborožene sile.

V takšnih okoliščinah prihaja do spoznanja, da ima uporaba zasebnih vojaških družb kratkoročne pozitivne učinke predvsem glede izboljšanja nacionalnega strokovnega znanja in sistema usposabljanja, včasih pa celo glede povečanja samozavesti

³¹ Zasebne vojaške družbe morajo zagotoviti:

- ustrezne selekcijske mehanizme pri pridobivanju kadra,
- ustrezno urjenje in izobraževanje iz mednarodnega humanitarnega prava,
- oblikovanje in uvedbo standardnih pravil delovanja in uporabe sile,
- ustrezne interne disciplinske mehanizme za spoštovanje teh pravil in sankcioniranje ob kršitvah.

³² V to kategorijo štejemo vojne poročevalce, pogodbene izvajalce ter delovne in podporne ekipe, vendar pod pogojem, da nosijo uradno potrjene identifikacijske dokumente (Gillard, 2006, str. 535–536).

³³ 52 odstotkov vseh zaposlenih so državljani Združenih držav Amerike in Združenega kraljestva.

v družbeni skupnosti³⁴. Zasebne vojaške družbe lahko prinesejo določeno stopnjo stabilnosti v varnostno oziroma vojaško okolje, v katerem delujejo, obstaja pa tveganje, da državne strukture izkoristijo njihove usluge kot dolgoročni način za reševanje predvsem notranjih težav.

Sklep Procesi globalizacije ne poznajo meja oziroma ravni, saj vplivajo na posameznika oziroma individualno raven, lokalno skupnost, državo oziroma na nacionalno in regionalno raven. Globalizacija ima poleg prostorske in časovne vse bolj tudi vsebinsko dimenzijo, saj se kaže na vse več različnih področjih, med drugim tudi na področju varnosti.

Da so vplivi procesov spreminjanja družbenih razmerij zelo prepleteni in ne poznajo meja, dokazuje tudi uveljavljanje zasebnih vojaških družb na področju, kjer je imela do nedavnega monopol država. Razširjena uporaba zasebnih vojaških družb ima svoje korenine predvsem v širšem trendu privatizacije tradicionalnih državnih monopolov in v razmerah, ki so vplivale na prestrukturiranje oboroženih sil in mehanizmov za spoprijemanje s sodobnimi varnostnimi grožnjami, ki so sledile koncu hladne vojne.

Povečanje notranjih konfliktov v posameznih državah, največkrat kot posledica politične, socialne in ekonomske destabilizacije, je spodbudil ponoven pojav nekaterih nedržavnih akterjev, ki ogrožajo tradicionalno obliko demokratičnega nadzora nad sistemom notranje varnosti. V obdobju sodobne varnostne paradigme tako zaznamo, kar je videti tudi iz sprejetih dokumentov in priporočil Sveta Evrope, pridobivanje legitimnosti delovanja in funkcionalnega imperativa zasebnih vojaških družb, ki ga do takrat niso imela.

Prav zaradi pravne nedorečenosti nacionalne zakonodaje in dosedanjega uspešnega izogibanja zasebnih družb nacionalnemu nadzoru, je treba pri razumevanju legitimnosti in legalnosti njihovega delovanja bolj kot nacionalni upoštevati predvsem mednarodni pravni vidik in določila, ki izhajajo iz mednarodno veljavnih dokumentov.

Ne glede na novo nastalo stanje pa ostaja nedvoumno dejstvo, da ima le država monopol nad legitimno uporabo sile in je edina, ki zagotavlja varnost, pri čemer je odgovorna tako za notranjo varnost kot tudi za obrambo pred zunanjimi grožnjami. Zmožljivosti zasebnih vojaških družb se lahko uporabijo le kot podporni element v službi tega monopola in nacionalne varnosti.

³⁴ Kot na primer sodelovanje pri preoblikovanju in usposabljanju vojske v Bolgariji, Nigeriji, na Tajskem in Ekvatorialni Gvineji. Nikakor pa ne morejo, kot pravi Petta, nadomestiti državni monopol nad uporabo sile, lahko pa predstavljajo določeno alternativo pri uporabi njene moči (http://en.wikipedia.org/wiki/private_military_company).

Literatura

1. Beck, U., 2003. *Kaj je globalizacija ? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
2. Born, H., 2003. *Parlamentarni nadzor nad varnostnim sektorjem*. Ženeva, DCAF.
3. Council of Europe, *Parliamentary Assembly Document 11787*, 22 December 2008
4. Črnčec, D., 2009. *Obveščevalna dejavnost v informacijski dobi*. Ljubljana: Defensor.
5. Frost, E., 2002. *Globalization and National Security* V Kugler, R., Frost, E., ur. *The Global Century: Globalization and National Security*. Hawaii: University Press of the Pacific Honolulu, str. 35–75.
6. Garb, G., 2014. *Vpliv globalizirane varnosti na obrambne sisteme v primerljivih državah*. Krško: IA internet.
7. Gillard, E.C., 2006. *Business Goes to War: Private Military/Security Companies and International Humanitarian Law*. *International Review of the Red Cross*, str. 532-541.
8. <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12221&Language=en>, 12. 2. 2015.
9. http://en.wikipedia.org/wiki/private_military_company, 21. 1. 2015.
10. http://www.sourcewatch.org/index.php/Private_Military_Corporations, 21. 1. 2015.
11. <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>, 20. 3. 2015.
12. <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>, 20. 3. 2015 UN General Assembly, 2007. *Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination*. *Annual Report A/62/301*. <http://www2.ohchr.org/english/issues/mercenaries/docs/A.62.301.pdf>, 15. 3. 2015.
13. Kovač, B., Kešeljević, A., Kopač, E., Svete, U., 2008. *Zaščita varnostnih interesov Republike Slovenije v luči globalizacije, šifra: M5-0174. Ciljni raziskovalni projekt Znanje za varnost in mir 2006–2010*. Ljubljana: MORS.
14. Lechner, F.J., 2009. *Globalization: the making of world society*. Chichester: Wiley-Blackwell.
15. Moskos, C., 1994. *The Postmodern Military*. V Burk, J., ur. *The Military in New Times*. Colorado: Westview, str. 141–162.
16. Priest, D., 2011. *Top Secret America: The Rise of the New American Security State*. New York: Little, Brown and Company.
17. *Private military company*.
18. *Private Military Corporations*.
19. Sancin, V., Švarc, D., Ambrož, M., 2009. *Mednarodno pravo oboroženih spopadov*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje. Singer, P.W., 2003. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. London: Cornell University Press.
20. Schreier, F., Caparini, M., 2005. *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces. str. 57–81.
21. Singer, P.W., 2003. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. London: Cornell University Press. Svete, U., Guštin, D., Črnčec, D., 2011. *Asimetrija in nacionalna varnost: od zgodovinskih izkušenj do sodobnih izzivov*. Ljubljana: Defensor.
22. Svete, U., Guštin, D., Črnčec, D., 2011. *Asimetrija in nacionalna varnost: od zgodovinskih izkušenj do sodobnih izzivov*. Ljubljana: Defensor. Worthington, G., 2001. *Globalisation: Perceptions and Threats to National Government in Australia*. Sydney: Parliamentary Library.
23. *The Montreux Document on Private Military and Security Companies*. https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf, 10.2. 2015
24. UN General Assembly, 1989. *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. 44/34.

25. UN General Assembly, 2007. *Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. Annual Report A/62/301*. <http://www2.ohchr.org/english/issues/mercenaries/docs/A.62.301.pdf>, 15. 3. 2015.
26. URL=«<http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?lng=en&id=18346&nav1=4>», 15. 2. 2015.
27. URL=«http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/htmlall/section_review_2006_863?», 12. 2. 2011.
28. URL=«http://www.osc.army.mil/gc/files/fm3_100x21.pdf», 18. 2. 2015.
29. USDOA FM 3.100-21, 2003. *Contractors on the Battlefield*. Washington: US Department of the Army (USDOA), str. 1–2.
30. Worthington, G., 2001. *Globalisation: Perceptions and Threats to National Government in Australia*. Sidney: Parliamentary Library. Wulf, H., 2005. *Internationalizing and Privatizing War and Peace*. New York: Palgrave MacMillan.
31. Wulf, H., 2005. *Internationalizing and Privatizing War and Peace*. New York: Palgrave MacMillan. UN General Assembly, 1989. *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. 44/34.